

ЭОЖ 82-311.2
ГТАХР 17.82.32
DOI 10.56525/YIGA9684

ЭРАЗМ РОТТЕРДАМСКИЙ - ҚАЙТА ӨРЛЕУ ДӘУІРІНДЕГІ ӘДЕБИЕТТІҢ КӨРНЕКТІ ӨКІЛІ

Т.Ә. Төрткүлбаева

Әжінияз атындағы Нүкіс мемлекеттік педагогикалық институты, Нүкіс қ., Қарақалпақстан
e-mail: ttabdigaziqizi@mail.ru

Аңдатпа. Мақала Қайта өрлеу дәуіріндегі Нидерландия әдебиетінің көрнекті өкілі Эразм Роттердамский шығармаларының маңызын пайымдауға арналған. XVI ғасырдағы Нидерландия әдебиетіндегі сатира жанрының дамуы Эразмнің «Ақымақтыққа мақтау сөз» сатиралық шығармасы негізінде қарастырылады. Талантты жазушының қаламгерлік шеберлігі, реалистік және демократиялық бағытының айқындығы нақты мысалдар арқылы талданады. Шығармаларының идеялық бағытын, кейіпкерлерді суреттеудегі өзіне тән ерекшеліктерін саралау арқылы сол кезең әдебиетіндегі жазушының өзіне тән қасиеттерін жоққа шығаратын, шығармалардағы халықшылдық рухқа және реалистік дамуға кедергі болған, табиғат пен адамның қадір-қасиетіне дұшпан, шынайы өмірді мойындамайтын діни-аскеттік саясатқа қарсы сыни көзқарасты бағалауға талпыныс жасалады. Мақалада сонымен қатар, Эразм Роттердамский шығармаларының өзінен кейінгі орта ғасырлық әдебиетке тигізген әсеріне де ғылыми тұрғыда баға беріледі. Мақалада автор жазушының шығармашылық мұрасын кейінгі еуропалық әдебиетке, әсіресе сатира жанрының дамуына тигізген әсерімен байланыстыра бағалайды. Эразм Роттердамскийдің гуманистік идеялары қазіргі әдебиеттану мен мәдениеттану саласында да өзектілігін сақтағаны атап көрсетіледі. Қайта өрлеу әдебиеті негізінде жазушының гуманистік идеяларының қазіргі әдебиеттану мен мәдениеттанудағы өзектілігін, шығармашылық мұрасының көпқырлы мәнін бағалауға талпыныс жасайды.

Түйін сөздер: ренессанс, классикалық филология, әлеуметтік сатира, гуманистік идеялар.

Кіріспе.

Мақаланың тақырыбының өзектілігі: XVI ғасырдағы Нидерландия әдебиетінің көрнекті өкілі Эразм Роттердамский шығармашылығының негізгі табиғатын сипаттау.

Мақалада Еуропадағы Қайта өрлеу әдебиеті негізінде Эразм Роттердамский туындыларының негізгі ерекшеліктері қарастырылады. Қаламгер шығармаларындағы реалистік, авторлық идеяға, халықшылдық рухқа, демократиялық бағытқа ерекше назар аударылады.

Ғылыми маңыздылығы: Эразм Роттердамский туындыларының Қайта өрлеу дәуірі әдебиетіндегі маңыздылығын көрсетуге қажет болған көркемдік құралдарды қолданудың негізгі сипатын анықтайды. Эразм Роттердамский туындыларындағы кейіпкер мінезін терең аша білу, қаһарман басына түскен қайғылы оқиғаны сезіне білу, айналаны қоршап алған озбырлықтарға жиіркенішпен қарауға үндеу сияқты қаламгерлік шеберліктің белгілерін саралау арқылы сол кезең әдебиетіндегі жазушы сатираларының өзіне тән қасиеттерін нақты бағалауға талпыныс жасалады. Гуманист жазушы туындыларындағы дәуірдің шынайы көрінісі, феодалдық қоғамның озбырлығын әшкерелеу, жаңа туып келе жатқан буржуазиялық қоғамның келеңсіз жақтарына сыни тұрғыда баға беру сипаттары талданады.

Ғылыми жаңалығы: Эразм Роттердамский туындыларындағы тақырып пен мазмұн ерекшеліктері, діни-аскеттік саясатқа қарсы қаламгердің сыншыл көзқарастары талданады. Шығармаларының XVI ғасырдағы Еуропа әдебиетіндегі орны анықталады, құрылымы, даму

деңгейі қарастырылады, олардың әрқайсысына нақты сипаттама беріледі және қолдану әдістері сараланады.

Зерттеу материалы ретінде Еуропадағы Қайта өрлеу дәуірін қарастырған Т. В. Ильина, С. Д. Серебряный, Д. М. Зарецкая, В. В. Смирнова, Г. В. Драч, Ж.Т. Қобланов сияқты орыс және қазақ ғалымдары еңбектеріне сүйендік. Аталған осы еңбектер арқылы зерттеудің негізгі бағыттары анықталды. Орта ғасырлардағы Еуропа әдебиетіндегі Қайта өрлеу көрінісін, көркем шығармашылықтың табиғатын қарастыратын шетелдік ғалымдардың жұмыстарына көп көңіл бөлінді. Оларды талдау және жүйелеу әдеби шығармашылықтың танымдық аспектілерін, атап айтқанда әдеби үдерістерді зерттеуге деген көзқарас қағидаттарын дамытуымызға оң әсер етті. Мақалада герменевтикалық, психологиялық, тарихи-салыстырмалы әдістер кең түрде қолданылды. Еуропадағы Қайта өрлеу тенденцияларының Эразм Роттердамский шығармаларындағы көрінісін, шығармалардағы поэтикалық элементтерді зерттеп пайымдау үшін тарихи-функционалдық әдісті пайдаландық. Бұл әдіс көркем шығармадағы оқырмандық нұсқалардың тарихи динамикасындағы әдебиеттің қызметін, сондай-ақ авторлардың беделін зерттейді. Психологиялық әдісті пайдалану арқылы кейіпкер мен автордың ішкі сезім иірімдері мен тәжірибелерін тереңірек ашып көрсетуге ұмтылды. Герменевтикалық әдіс гуманистік сипаттағы шығармалардың идеялық-тақырыптық мазмұнын қалыптастыруға ықпал етті. Осы әдісті қолдану авторлық тұжырымдаманың мәні мен мағынасын тереңірек ашуға мүмкіндік берді. Салыстырмалы-тарихи әдісті қаламгердің дүниетанымындағы жақындық пен айырмашылықты анықтауда пайдаландық. Бұл әдісті қолдану Эразм Роттердамскийдің өз шығармасында бейнеленетін көзқарастарының ерекшеліктерін түсінуге мүмкіндік береді.

Талқылау. Орта ғасырлық феодалдық қоғам жағдайында туып, қалыптаса бастаған жаңа капиталистік қатынастар Батыс Еуропада Қайта өрлеу (Ренессанс) қозғалысына негіз салды. Жалпы мәдениет тарихында Ренессанс атауымен аталатын бұл қозғалыс алғашында Италия мемлекетінде (XIV ғасыр), кейіншілік көп ұзамай Еуропаның өзге аймақтарында да басталды. “Ренессанс терминін алғаш рет XVI ғасырдағы сәулетші, суретші және өнертанушы Джорджио Васари Батыс Еуропадағы буржуазиялық қатынастар дамуының алғашқы кезеңімен шартталған тарихи дәуірді анықтау үшін енгізді. Қазіргі мағынасындағы бұл терминді XIX ғасырдағы француз тарихшысы Жюль Мишель қолданысқа енгізген” болатын [1,90].

Өнімді өндіру негіздерінің жаңа көріністері - мануфактураларға өту, жаңа географиялық жетістіктер (Үндістанға теңіз жолының орнатылуы, Америка құрлығының ашылуы), дүниежүзілік сауда-саттық саласының дамуы, жаңа ұлттық мемлекеттердің қалыптасуы, халық көтерілістері, шаруалар соғысы, қоғамдық сана өмір мен қоғамдық тұрмыста көптеген өзгерістерді туғызған еді. Адамның табиғи талаптары мен еркіндігін қорғайтын гуманистік қозғалыс пайда болды. Діни қағидалар мен шектеулерден тыс реалистік бағыттағы ілкі антикалық мәдениетке, өнерге қызығушылық күшейе түсті.

Бұл дәуірді француздар “ренессанс”, ал немістер болса “реформация” деп атағанымен, оның шынайы мазмұнын сол атаулардың ешқайсысы нақты аша алмайды. Византия империясы күйреген соң сақталып қалған көне қолжазбалар, Римнен қазып алынған ежелгі антикалық мұралар дағдарысқа ұшыраған кәрі Батыстың көз алдына жаңа дүниені - антикалық грек әлемін алып келді; осы тылсым әлемнің жарқын бейнелері қасында орта ғасырлық туындылар ажарсыз көрініп, мүлдем көмескіленіп қалды; Италия жерінде мәдениет айтарлықтай дәрежеде ерекше гүлденді, бұл жағдай ежелгі заманның классикалық жарық шашушы шұғыласы болды һәм бұдан соң оған қол жеткізу тіпті мүмкін болмады. Франция, Италия және Германия елдерінде қазіргі, жаңа дәуір әдебиеті туды. Көп ұзамай Испания мен Англияда классикалық әдебиет пайда болды. “Бұл дәуірдің айрықша белгісі – мәдениеттің зайырлылығы және оның антропоцентризмі (яғни, ең алдымен адамға және оның қызметіне деген қызығушылық)” [2,323].

Бұл өзгеріс - сол дәуірге тән болған адамзаттың басынан өткен өзгерістердің арасындағы ең үлкен прогресшіл өзгеріс болды, жаңа қаһармандар қажеттілігін тудырған және жігер-

қайраты, күші, жан-жақты білімділігі, мінезі өзіне сай кейіпкерлерді дүниеге әкелген жаңа дәуір еді.

Қайта өрлеу дәуіріндегі мәдениеттің маңызы оның шіркеу мен феодалдық құрылысқа қарсы жүргізген табанды, батыл күрестерімен ерекшеленеді. Озық ойлы, білімді азаматтар христиан дініне, мистика, схоластика, аскеттік пен әрқандай озбырлықтарға, қанаушылыққа қарсы аяусыз күресті. Қарапайым адамның еркіндігі және оны надандық ордасы болған орта ғасырлық дін шырмауынан құтқару мен әлемдік мәдениетті қалыптастыру үшін өз жігері мен білімін сарп еткен осындай жанкешті қаһармандар өздерін гуманистер деп атаған еді. Гуманист сөзі латын тілінде *humanus*, яғни адамгершілік деген мағынадан келіп шыққан. “Гуманистердің басым көпшілігі қаңырап қалған провинциялық қалашықтардағы кедей отбасылардан шыққан еді. Бірақ олар өздерін (кейінгі заман терминологиясында) рухани ақсүйектер деп санады. Гуманистер саясатпен, философиямен, шешендік өнермен, этикамен, әдеби-тарихи мұраларды, көне қолжазбаларды зерттеумен, педагогикамен, білім берумен айналысты. Олардың белсенді және жан-жақты өмір сүруі барысында ойлаудың жаңа ерекше түрі – Қайта өрлеу гуманизмі қалыптасты” [3,142].

Батыс Еуропада Қайта өрлеу дәуірі буржуазиялық мәдениеттің пайда бола бастауымен де ерекшеленеді. Дағдарысқа ұшыраған феодалдық қатынастар орнын енді жаңа буржуазиялық қатынастар иелей бастады. Бірақ Қайта өрлеу дәуіріндегі буржуазиялық қоғамның алғашқы белгілері әлсіз еді. Сол дәуірдің озық ойлы зиялылары капиталистік қатынастар мен жұмыссыздықтың апатты салдарын әлі де болса сезіне қоймаған болатын. Сол себепті Қайта өрлеу дәуіріндегі гуманистер туып келе жатқан жаңа қала буржуазиясының мүдделеріне шырматылып қалмай, феодалдар мен христиан шіркеуінің құрсауындағы кедей бұқара халықтың арман-тілегін, мақсат мүдделерін де бейнелейді. Гуманистер жаңа пайда болып келе жатқан капиталистік озбырлықты да аяусыз сынға алады. Қазіргі күндегі буржуазиялық үстемдіктің негізін қалаған адамдар, кім болса да, тек ғана буржуазия мүдделерімен шектеліп қалған жандар емес болатын. Керісінше, олар жаңа күрестерге құлшынған, жаңа заманға тән болған рухты, батыл адамдар рухымен шабыттанған еді... Ол кезеңнің қаһармандарына тән болған ерекше нәрсе, олардың барлығы да өз заманының мүдделерімен өмір сүреді, жалынды күрестерге жан аямай араласады, қандай да бір партияны қолдап, кейбірі өткір қаламымен, кейбірі қылыш-найзасымен, кейбірі уытты сөзімен қаруланып шайқасты.

Феодалдық озбырлықтар мен қанаушылық, зұлымдыққа қарсы болған ұлт-азаттық әрекеттері, халық қозғалыстары Қайта өрлеу дәуірінде туған гуманизмнің нағыз демократиялық негізде қалыптасуына, дамуына үлкен ықпал етті. Қайта өрлеу дәуірінің ең негізгі ерекшелігі - адамды ұлықтау, қоғам мен табиғатты қарапайым адамның талаптар-мұраттарын қанағаттандыруға бағыттау болды. Христиан шіркеуі бұқара адамның қасиет-қадірін, арман-ойларын мойындамады, оның өмір, тұрмыс қуаныштарынан ләззат алу талабын - күнаһарлық, ал сана мен ақыл билігін адамды азапты апатқа алып баратын қатерлі, қорқынышты жол деп айыптаған сол дәуірде Қайта өрлеу қозғалысы, керісінше, қарапайым адамның әлеуметтік тұрғыдан да, рухани тұрғыдан да, азат, еркін болу идеясын қолдап, қорғады, оның қасиет-қадірін, қабілеті мен ойын құрметтеді. Қайта өрлеу дәуіріндегі гуманизм адамға бұрын болмаған жаңаша көзқарастарда болуымен қатар, сол адамның ішкі рухани еркіндігіне, бостандығына кедергі болатын әрқандай тосқауылдарға, схоластикаға, догматизмге ымырасыз қарсы шықты. Қарапайым адамды идеал санау, адамды табиғаттың жараутушы, жанды бөлшегі сипатында көрсету қаһармандар қажет болған сол дәуірдің қайсар рухына сай болатын.

Қайта өрлеу кезеңінің тағы да бір елеулі ерекшелігі оның ежелгі мәдениетке қызығушылығынан айқын көрінеді. Гуманистер көне дәуірлерге қайта оралу мақсатында емес, бәлкім өздерінің ойлы, озық пікірлерін негіздей түсу және келешекке үлкен сеніммен қадам басу мақсатында антик дүниедегі талантты, тарлан қаламгерлердің туындыларына жүгінеді. Гуманистер жалпы “антиктілікті” емес, ал оның қалыптасқан классикалық кезеңін, Рим республикасының аяғы мен императорлық биліктің тарих үлкен сахнасына шығуы кезеңіндегі

мәдени жәдігерліктерді жан-жақты игерді. Гуманистер грек және рим әдебиеті жанрларының тек сан түрлі тәсіл-әдістерін ғана емес, олардың күрделі мазмұны мен тарихи тегіне де ерекше назар аударды.

Христиандық дінің мазмұнын қасақана бұзып көрсеткен шығармалардың бастапқы мәтіндерін қалпына келтіре отырып, олардың мазмұнын екшейді. Константинополь құлағаннан кейін (XV ғасырда), сол жерден бас сауғалап қашқан грек оқымыстылары Италия еліне көп қолжазбаларды алып келді. XV ғасырдың 2 жартысында антикалық рим және грек ақындары Гомер мен Вергилийдің дастандары, Платон мен Аристотельдің шығармалары жария бола бастады. Батыс Еуропаның үлкен қалаларында ашылған алғашқы университеттерде ілкі замандағы ескі тілдермен (грек, иуда, латын) зерттеп, үйренетін арнайы кафедралар құрылды. Көне өнер пен мәдениетті үйрену феодалдық зұлымдыққа, озбырлыққа, христиандық дін мен оның саясатына қарсы күрестерде маңызды қызмет атқарды.

Қайта өрлеу дәуірі ерекшеліктерінің бірі - гуманистік әдебиеттің тууы және оның реалистік мазмұнда дамуында. Ірі қаламгерлер ықшам, жетілген пішіндерге, антикалық әдеби жәдігерліктерге қызықты, орта ғасырлардағы бұқара халық поэзиясындағы және ежелгі әдебиет нұсқалардағы бейнелеудің халықтық әдіс-тәсілдерін байқайды. Осындай нұсқалардан әділеттік пен теңдік үшін күрес тақырыптарын алып, пайдаланады.

Қайта өрлеу дәуіріндегі реализм шіркеу мен дін аскеттігінен бөлінген күйдегі қиял-ғажайыптарды да кең қолданды. Яғни, оқиға қалай болса, жәл сол күйінде суреттемей, шынайы бейнелер қиял-ғажайып бояулармен суреттелді. Фольклорлық мотивтерден, халықтық дәстүрлерден орынды пайдалану үлкен гуманистер шығармашылығының толысуына, кемелденуіне мүмкіндік туғызды.

Қайта өрлеу дәуіріндегі гуманизмнің әлеуметтік, таптық тұрғыдаан шектелгендігі оның дағдарысқа ұшырауын жеделдетті. Католиктік-феодалдық қуғындау, қудалау негізінде көптеген қаламгерлер төңкерістік әрекеттерде қол үзіп, мазмұнсыз, өзексіз мәселелермен айналысып, сараланған бір топ адамдар мүддесін қолдайтын қорғаушыларға айналады. Олардың шығармаларындағы өзіндік ұлттық келбет, мазмұн жойылады, гуманистік мүдде мен мақсат аясы тарылады, ескі әдебиет нұсқаларына толық бой ұру осы қаламгерлерді жасандылыққа алып келді. Мұның барлығы да гуманистік қозғалыстың дағдарысын сипаттайтын құбылыстар еді.

Нәтижелер. Нидерландия еліндегі әдебиеттің қалыптасу, даму тарихының өзіне тән болған ерекшеліктері бар. Нидерландия мемлекеті Батыс Еуропа мен Солтүстік Еуропаның ортасындағы негізгі сауда жолында орналасқандықтан, экономикалық тұрғыдан қарқынды дами бастады. Осы жағдай Нидерландия елінің ұлттық бірлігін одан сайын нығайта түсті. Кальвиншілдік (протестанттық) арқасында келген Қайта өрлеу қозғалысы нәтижесінде Голландияда республикалық құрылыс пайда болды. Кальвиншілдік дін тонын жамылған буржуазиялық саясаттың айқын көрінісі еді. Сол себепті Жан Кальвин байлық жинауды, шектеушілікті ұсынумен қатар, адам еңбегін қанау мен өсімқорлықты да қолдады. Тағдыр жайлы оның ілімінде “туғаннан бастап адамның маңдайына ғұмыр бойы азап тарту, яки бақытқа ие болу жазылған, дегенмен ол адам соның қайсысы бұйыратынын білмейді, оны тек көзге көрінбейтін, жасырын экономикалық күштер ғана шешеді”, дейді Кальвин. Оның осы ілімі “бәсеке мен саудада адам баласының жолы болуы немесе болмауы сол адамның күші мен әрекетіне байланысты емес, одан тыс жатқан құбылыстарға тәуелді” деген пікірді діни тұрғыдан негіздеп беру болатын. “Кальвинизм кейін бірқатар ағымдар мен протестанттық секталардың (пресвитериандар, конгрегацияшылдар, пуритандар, баптистер, адвентистер) тууына негіз болды” [4,247].

Кальвинизм Нидерландия елінде католик шіркеуі мен испан озбырлығына қарсы ұлт-азаттық әректің басталуына негіз болды. Бірақ тәуелсіздік, егемендік үшін болған соғыстар нәтижесінде Голландияның бір ғана өлкесі азаттық алды.

XIII-XIV ғасырларда шаруашылық жағдайы нығая түскен Нидерландияның қалалары сол дәуірдегі Италияның дамыған қалаларына өте ұқсас еді. Сондықтан да XV ғасырда Нидерландия жерінде Қайта өрлеу әдебиеті мен мәдениеті мен әдебиеті туды.

Нидерландияда гуманизм Қайта өрлеу (реформация) қозғалысымен бір кезеңде дүниеге келді. Антикалық қаламгерлердің туындыларын үйрену және оларды аудару басталды. Антикалық көне драматургия мен поэзияға негізделген туындылар жазылды. Гуманистер өздері ұстанған бағыттарымен католик діні шіркеуінің ілімдеріне ымырасыз қарсы шықты.

XVI ғасырдың бас кезінде өмір сүрген нидерландиялық гуманист Роттердамский Эразмнің Еуропа мәдениеті мен әдебиеті тарихында ерекше орынға ие. Эразм Роттердам қаласында дүниеге келді. Ата-анасынан жастай жетім қалған ол монастырға баруға мәжбүр болды. Эразм бұл жерде антикалық қаламгерлердің шығармаларын айрықша қызығушылықпен оқыды. Монастырдағы екіжүзді алаяқтардың жағымсыз іс-әрекеттері жасөспірім баланың нәзек жүрегінде діни надандыққа қарсы жиіркеніш сезімін оятты.

Эразм Роттердамский монастырдан біржола кетіп, Париж қаласына барып оқуын ары қарай жалғастырады. Оның әртүрлі ежелгі данышпандар еңбектерінен іріктеп, сайлап алынған мысалдар, мақалдар, даналық сөздерден құралған алғашқы жинағы (“Adagia”) 1500 жылы жарияланды. Осы жинағы арқылы Эразм Роттердамский үлкен даңққа ие болды. Эразм Роттердамский енді Еуропаны бойлап, ұзақ саяхатқа шығады. Англия жерінде ол даңқты “Утопия” шығармасын жазған Томас Мормен кездесіп, дос болады. 1506 жылы Италияға сапарға шығады. Мұнда келген соң Эразм да Петрарка сияқты көне дүние жазушыларының белгісіз қолжазбаларын іздеп, тауып, үйренуді мақсат қылады, Осындағы Турин университетінде докторлық ғылыми дәрежесін алады. 1509 жылы Рим қаласына келеді. Медичи Жованни кардинал және басқа да таныс адамдар Эразмды Римде қалуға үгіттейді. Англия мемлекетінде Генрих VIII таққа отырғанын естігесін, ол бұл ұсынысты қабылдамайды, себебі Англиядағы гуманистер Генрих VIII өте әділетті монарх деп ойлап, оған үлкен үмітпен қараған еді.

1509 жылы Рим қаласынан Англияға жолға шыққан Эразм Роттердамский жолда “Ақымақтыққа мақтау сөз” атты сатиралық туындысын жазуға кіріседі. Классикалық филологиямен қоса алғашқы христиандық тарихын зерттеумен шұғылданған Эразм Роттердамский “Інжілдің” грек тіліндегі тексін қайтадан қарап, оның жаңа латын тіліндегі тәржимасын жариялайды. Эразм Роттердамскийдің киелі кітаптарға байланысты айтқан сыны Қайта өрлеу қозғалысының (Реформацияның) қолындағы күшті, жойқын қару болып, католик шіркеуінің ілімдері мен беделіне орасан зор нұқсан келтіреді. Дегенмен, Эразм Роттердамский неміс реформаторларына қосылған жоқ. Әлемдік гуманистік мәдениеттің ең ірі өкілі болған ғалым өзінің идеяларынан туындайтын қорытындылар мен нәтижелерге оншалықты қызыға қоймады. Лютераншылдықтың гуманизмге бітіспес дұшпандығы айқын біліне бастағанда Эразм Роттердамский протестанттыққа жиіркенішпен қарап, Лютермен келісім жүргізе бастайды. Католик шіркеуі протестанттықтан біржола қол үзген Эразм Роттердамскийге риза болғанымен, “Ақымақтыққа мақтау сөз” сияқты сатиралық шығарма авторына оншалықты сенбеді.

Эразм Роттердамский едәуір уақыт Оксфорд университетінде дінтану мен грек тілінен дәрістер оқыды. “Інжіл” текстеріне тіл тұрғысынан сын пікірлер айтады. Осыдан кезін Эразм Роттердамский Еуропаны бойлап, қайтадан саяхатын жалғастырады. Базел қаласында уақытының көп бөлігін өткізеді.

Эразм Роттердамскийдің ізінде қалған әдеби мұрасы мол. Бұл мұраны бүгінгі күнге дейін жалпы мәдени, әдеби тіл саналып келген латын тілінде жазылған шағын хаттар, антикалық шығармалардың баспада жарық көрген сыншыл бағыттағы текстері, прозалық және поэзиялық шығармалар, негізінен педагогика, дін және тілге қатысты еңбектерді қамтиды (“Хат жазудың мәдениеті”, “Христиандық жауынгердің қолданбалы құралы”, “Сұқбаттар”, “Баяндау өнерінің байлығы”, “Христиандық неке туралы” және тағы басқалар). Қаламгерге ерекше даңқ алып келген әдеби туындысы – “Ақымақтыққа мақтау сөз” (1509) атты сатирасы, яғни Еуропадағы алғашқы гуманистік әдебиеттің нағыз таңғажайып үлгісі. “Эразм Роттердамский ежелгі және ерте христиандықтың мәдени дәстүрлерін синтездеуге тырысты. Ол адамның табиғи ізгілігіне сенді, адамдардың ақыл-ой талаптарын басшылыққа алуын

қалады; Эразмның рухани құндылықтары арасында - рух еркіндігі, әділеттілікті қорғау, білім, қарапайымдылық жатыр” [5, 395].

Эразм Роттердамскийдің сатиралық туындылары екі көркемдік дәстүр әсерінде жазылған еді. Оның біріншісі – антикалық көне әдебиетте “Мақтау” пішінінде туған сатиралық туындылары болса, екіншісі - сол дәуірде Батыс Еуропалық қалаларда кеңінен тараған карнавал түріндегі халықтың ұлттық ойындары, әсіресе, Германия жерінде кең өріс алған «ақымақтық пен сотқарлық туралы» сатиралық туындылар. Бұл сатиралық туындылар неміс халқының гуманисті Брант Себастьянның “Надандар кемесі” кітабымен үндес болатын. Эразм Роттердамский сол кезеңдегі қоғамдағы келеңсіз әрекеттерді аяусыз әшкерелеп, жағымсыз қылықтарды сан түрлі көріністер арқылы әжуалайды.

Туындының қаһарманы Ақымақтық деп аталатын бикеш өзін “бүкіл әлем әміршісімін” деп санайды. Осы кеудемсоқ ханым істеген әрқандай жақсылықтарын білмейтін және оған мақтау сөз айтпаған адамдарға ренжіп, шарасыздықтан өзін-өзі мақтай бастайды. Бұл ханым “Егер сені ешкім мақтамаса, сен өзіңді-өзің мақтай бер” деген ойға келеді. Кіріспеде Ақымақтық ханым өзінің текті династиядан тарағандығын айтады. Арғы атасы Орк те, Хаос та, Иапет те, Сатурн да, басқалар да емес; оның атасы Плутос (Плутос – грек аңызындағы екі көзі соқыр байлық құдайы). Өзінің киелі, қасиетті, текті әулеттен екендігін айтып мақтанған Ақымақтық, әлемдегі жақсылықтың барлығы өзінің жомарттығының, сақилығының нәтижесі деп бөседі. Опасыздықты, жағыспаздықты және аярлықты өзінің көмекшілері санайды. Ханымның серіктері түрлі тайпа мен кәсіп өкілдері ретінде хикаяланады; бірінші қатарда жас жеткіншектердің басын болмашы, керексіз нәрселермен қатыратын “данышпан тілшілер”, заңды өте көп “білетіндігімен” анық, дұрыс мәселелерді де өңін айналдырып, шатастырып жіберетін заңгерсымақтар, “ұзын сақалдарымен” білімді болып көрінетін, ақиқатында көп нәрседен бейхабар дүмше философтар және схоластика мектебінің өзге де өкілдері тұрады. Сатиралық туындыда орта ғасырлық христиандық католик шіркеуі мен діни ілімдер де аяусыз сынға алынады.

Маскүнем монах пен оның көмекшілері, корольдермен байлық жинауда бәсекеге түскен папа, епископтар мен кардиналдар да да қаламгердің назарынан тыс, қалыс қалмайды. Олар қарапайым бұқара халыққа озбырлық, зұлымдық жасайды. Папалар мен кардиналдар “Барлық тауқымет пен қасіретті Павел мен Петрдің мойнына жүктеп”, “атақ-абыройды, байлықты өздері иемденеді”.

Қорытынды. Ұлы ғалым, гуманист ретінде Эразм Роттердамский орта ғасырдағы феодалдық заңдарды, Рим папасының залымдығын, озбырлығын, надандығын үлкен ерлікпен әшкерелеп, масқаралайды. Эразм жаңа туып келе жатқан буржуазияның да келеңсіз, залалды жақтарын байқады. Сатираның бас кейіпкері Ақымақтықтың байлық құдайы соқыр Плутостың немересі болуы да бекер болмаса керек. “Бейбітшілік, соғыс, мемлекеттік билік, сот, кеңес, неке, халық мәжілісі, одақ, ойын, мәдениет, ғылыми еңбектер...барлығы да оған бағынышты, оған тәуелді”[6,215]. Ақша мен алтын билеп-төстеген заманда адамгершілік, рухани қасиеттер аяққа тапталады. Сондықтан қаламгер, әсіресе саудагер байларды қатты сынайды. Себебі, “саудагерлер - ең жиіркенішті, тойымсыз, қорқау, надан адамдар, олар өз алдына тек баю мақсатын ғана қойып, оны жаман әрекеттер болған өтірік ант ішу, алдау, айла жасау, ұрлық жолдарымен жүзеге асырады, алтын жүзіктерді қолдарына таққандары үшін де олар өздерін жоғары, биік сатыдағы керемет адамдармыз деп ойлайды”[7, 149].

Ұлы қаламгер Ақымақтық басқаратын және байлыққа негізделген қоғамның бет пердесін жұлып тастап, сол қоғамдағы озбырлықты, екіжүзділікті, надандықты әшкерелейді. Жазушы “адамдар тағдыры, бүкіл қоғам өмірі Ақымақтықтың ойнайтын ермегі емес” деп халықтың болашағына, еркіндігіне араша түсіп, қорғайды.

“Ақымақтыққа мақтау сөз” туындысы - орта ғасырлық заңдар, папа мен феодалдар, шіркеу князьдері, схоластикалық, догмалық ілімдер, байлықты көксеген басқа да алаяқ адамдарды сынаған гуманистік туындының озық үлгісі.

Өз замандасы Томас Мор сияқты Эразм Роттердамский халықтың келешегі туралы саяси бағдарлама дайындап бере алмаса да, жауыздық пен надандық өршіген діни ілім мен ескі қоғамға қарсы шыққан сатиралық мазмұндағы өте құнды туынды болды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ильина Т. В. История искусств. Западноевропейское искусство: Учебник. - Москва: Высшая школа, 2000. – 368 с.
2. Серебряный С. Д. История мировой культуры: Наследие Запада: Античность. Средневековье. Возрождение. Курс лекций. Москва, 1998. – 429 с.
3. Зарецкая Д. М., Смирнова В. В. Мировая художественная культура. Западная Европа и Ближний Восток. Учебное пособие. – Москва, 2000, – 344 с.
4. Драч Г. В. Культурология. Учебное пособие для вузов. Ростов на Дону. – Феникс, 1997. – 576 с.
5. Антология мировой философии: Возрождение. – Москва: ООО Издательство АСТ, 2018. – 928 с.
6. Қобланов Ж.Т. Шетел әдебиетінің тарихы. 3 том.–Алматы: Лантар Трейд, 2020.– 491б.
7. Роттердамский Э. Похвала глупости. – Москва: ООО Издательство АСТ, 2018. – 224 с.

REFERENCES

1. İlina T. V. İstoria iskustv. Zapadnoevropeiskoe iskustvo: Uchebnik. - Moskva: Vyss̄aia şkola, 2000. – 368 s.
2. Serebrānyi S. D. İstoria mirovoi kültury: Nasledie Zapada: Antichnöst. Srednevekove. Vozrojdenie. Kurs leksi. Moskva, 1998. – 429 s.
3. Zareskaia D. M., Smirnova V. V. Mirovaia hudojestvennaia kültura. Zapadnaia Evropa i Blijni Vostok. Uchebnoe posobie. – Moskva, 2000, – 344 s.
4. Drach G. V. Külturologia. Uchebnoe posobie dlä vuzov. Rostov na Donu. – Feniks, 1997. – 576 s.
5. Antologia mirovoi filosofii: Vozrojdenie. – Moskva: ООО İzdatelstvo AST, 2018. – 928 s.
6. Qoblanov J.T. Şetel ädebietniñ tarihy. 3 toms. –Almaty: Lantar Treid, 2020.– 491b.
7. Rotterdamski E. Pohvala gluposti. – Moskva: ООО İzdatelstvo AST, 2018. – 224 s.

ЭРАЗМ РОТТЕРДАМСКИЙ — ВЫДАЮЩИЙСЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЬ ЛИТЕРАТУРЫ ЭПОХИ РЕФОРМАЦИИ

Турткулбаева Т.А.

Нукусский педагогический институт имени Ажинияза, Нукус, Каракалпакстан
e-mail: ttabdigaziqizi@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена осмыслению значения произведений Эразма Роттердамского, выдающегося представителя голландской литературы эпохи Возрождения. Развитие жанра сатиры в голландской литературе семнадцатого века рассматривается на основе сатирического произведения Эразма "Похвала глупости". На конкретных примерах анализируется мастерство талантливого писателя, ясность реалистического и демократического направления. Путем дифференциации идейной направленности его произведений, характерных особенностей в описании персонажей предпринимаются попытки оценить критический подход к религиозно-аскетической политике, отрицающей характерные черты писателя в литературе того периода, препятствующей народовластному духу и реалистическому развитию в произведениях, враждебной природе и человеческому

достоинству, не признающей реальной жизни. В статье также дается научная оценка влияния работ Эразма Роттердамского на средневековую литературу, последовавшую за ним. В статье автор оценивает творческое наследие писателя в связи с его влиянием на более позднюю европейскую литературу, особенно на развитие жанра сатиры. Отмечается, что гуманистические идеи Эразма Роттердамского сохранили свою актуальность и в современной литературоведческой и культурологической областях. На основе литературы возрождения делается попытка оценить актуальность гуманистических идей писателя в современном литературоведении и культурологии, многогранность творческого наследия.

Ключевые слова: ренессанс, классическая филология, социальная сатира, гуманистические идеи.

ERASMUS OF ROTTERDAM - A PROMINENT REPRESENTATIVE OF LITERATURE IN THE ERA OF REFORMATION

Turtkulbaieva T.A.

Nukus Pedagogical Institute named after Ajiniyaza, Nukus, Karakalpakstan
e-mail: ttabdigaziqizi@mail.ru

Abstract. The article is devoted to the analysis of the significance of the works of Erasmus Rotterdamsky, a prominent representative of Dutch literature of the Renaissance. The development of the genre of satire in the Dutch literature of the sixteenth century is considered on the basis of the satirical work of Erasmus "a compliment to stupidity". The skill of writing, the clarity of the realistic and democratic orientation of a talented writer is analyzed using specific examples. By differentiating the ideological orientation of his works, his characteristic features in the description of the characters, an attempt is made to assess the critical attitude of the writer in the literature of that period, which denies his characteristic features, hinders the folk spirit and realistic development in the works, is hostile to nature and human dignity, and does not recognize real life. The article also provides a scientific assessment of the influence of the works of Erasmus Rotterdamsky on medieval literature after him. In the article, the author assesses the creative heritage of the writer in connection with his influence on later European literature, especially on the development of the genre of satire. It is noted that the humanistic ideas of Erasmus Rotterdamsky have also remained relevant in the field of modern literary and cultural studies. On the basis of Renaissance literature, attempts are made to assess the relevance of the writer's humanistic ideas in modern literary criticism and cultural studies, the multifaceted essence of his creative heritage.

Keywords: renaissance, classical philology, social satire, humanistic ideas.